

Til Norges Bank

27.05.2019

Tilråkning om å utelukke Centrális Elébricas Brasileiras SA fra Statens pensjonsfond utland

Sammen drag

Etikkrådet tilrår å utelukke Centrális Elébricas Brasileiras SA (Eletrobras) fra Statens pensjonsfond utland (SPU) på grunnlag av en uakseptabel risiko for brudd på de etiske retningslinjene § 3 a) om grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd. Eletrobras er et brasiliansk energiselskap som blant annet deltar i en rekke vannkraftprosjekter. Rådet har vurdert hvordan selskapet har gjennomført prosjektene og konsekvenser for berørte grupper.

Etikkrådet har basert sin vurdering på Eletrobras' rolle i utbyggingen av Belo Monte-kraftverket, men har også lagt vekt på selskapets rolle i andre kraftutbygginger og den fremtidige risiko for normbrudd i selskapets engasjementer. Belo Monte har vært delvis i drift siden 2016 og er planlagt ferdigstilt i desember 2019. Utbyggingen er gjennomført av selskapet Norte Energia, som har konsesjon på drift av vannkraftverket til 2045. Eletrobras er selv og gjennom to heleide datterselskaper hovedaksjonær i Norte Energia og var også sentral i planleggingen av prosjektet.

Menneskerettighetsbrudd i forbindelse med Belo Monte-utbyggingen er dokumentert gjennom rapporter fra brasilianske myndigheter og internasjonale organisasjoner. Flere urfolksterritorier er sterkt påvirket av utbyggingen, blant annet fordi vannføringen er betydelig redusert i en elvestrekning på 10 mil der det ligger flere urfolksterritorier. Prosjektet har ført til økt press på urfolksområder, oppløsning av urfolks samfunnsstrukturer og forringelse av deres livsgrunnlag. Etikkrådet legger til grunn at urfolks rett til blant annet selvbestemmelse og konsultasjon ikke har blitt respektert i gjennomføringen av prosjektet.

Prosjektet har også ført til relokalisering av minst 20 000 personer. Dette gjelder blant andre mennesker med et tradisjonelt levevis som levde på øyer og elvebredder som nå er satt under vann. Tvangsflytting er gjennomført på grunnlag av mangelfulle konsultasjoner og uten at de berørte fikk mulighet til å opprettholde sine livsbetingelser. Andre grupper som er sterkt påvirket av utbyggingen, ble ikke anerkjent som part i saken og dermed ikke inkludert i kompensasjonsordninger. Etikkrådet finner det dokumentert at denne situasjonen, i hvert fall slik den var frem til myndighetene grep inn fra midten av 2015, representerte grove brudd på retten til helse og en tilfredsstillende levestandard, herunder retten til bolig, vann og sanitære forhold.

Eletrobras har retningslinjer for sosialt ansvar som er basert på FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter, men redegjør i liten grad for aktiviteter selskapet har gjennomført for å sikre at retningslinjene etterleves i praksis. Selskapet mener at menneskerettighetene ivaretas så lenge utbyggingsselskapene har gyldige tillatelser, selv der det finnes dokumentasjon som indikerer at dette ikke er tilfellet. Selskapet synes ikke å ha gransket påstandene om menneskerettighetsbrudd i forbindelse med Belo Monte-prosjektet, eller å ha vurdert om avbøtende tiltak har kompensert for de dramatiske konsekvensene for dem som er berørt. Etter Etikkrådets oppfatning tilsier dette at Eletrobras hittil ikke har implementert sine egne retningslinjer.

Etikkrådet legger også vekt på at Eletrobras har deltatt i andre vannkraftprosjekter som har høstet kritikk for brudd på menneskerettighetene. Belo Monte-prosjektet er dermed ikke et enkeltstående tilfelle, men tegner sammen med andre vannkraftutbygginger et bilde av at Eletrobras generelt ikke prioriterer å sikre at menneskerettighetene blir respektert. Selskapets betydelige andel av Brasils kraftproduksjon samt siktemål om å delta i nye kraftutbygginger, leder Etikkrådet til å konkludere at risikoen for at Eletrobras vil fortsette å medvirke til grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd, er uakseptabel.

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Hva rådet har tatt stilling til	1
1.1.1	Urfolks rettigheter	2
1.1.2	Økonomiske og sosiale rettigheter	3
1.1.3	Selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd	4
1.2	Kilder	5
2	Bakgrunn	6
3	Etikkrådets undersøkelser av Belo Monte-utbyggingen	7
3.1	Konsekvenser for urfolk	8
3.2	Konsekvenser for andre grupper med et tradisjonelt levevis	11
3.3	Rapporter fra Brasils menneskerettighetsråd	12
3.4	Rettsavgjørelser i forbindelse med Belo Monte-utbyggingen	13
3.5	Kritikk fra internasjonale organisasjoner	13
4	Informasjon fra selskapet	14
5	Etikkrådets vurdering	16
6	Tilrådning	18

1 Innledning

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland har vurdert fondets investeringer i Centrális Eléctricas Brasileiras SA (Eletrobras)¹ opp mot menneskerettighetskriteriet i retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU (de etiske retningslinjene).² Vurderingen bygger hovedsakelig på Eletrobras' rolle i utbyggingen av Belo Monte-demningen over Xingu-elven i Brasil, men selskapets rolle i andre utbygginger er også tillagt vekt.

Eletrobras har virksomhet innen kraftproduksjon, kraftoverføring og kraftdistribusjon og har mer enn 30 prosent av Brasils produksjonskapasitet for elektrisk strøm. Virksomheten i Brasil utøves gjennom flere datterselskaper som deltar i en rekke fellesforetak. Selskaper i Eletrobras-gruppen har for tiden eierandeler i to pågående vannkraftutbygginger: Belo Monte og Sinop.³ Eletrobras har som siktemål å delta i nye vannkraftutbygginger og har hovedansvaret for miljøkonsekvensvurderinger av to vannkraftverk på Tapajos-elven. Videre deltar selskapet i en kartlegging av potensialet for videre utbygging av Madeira-vassdraget.⁴

Selskapet Norte Energia er opprettet spesifikt for Belo Monte-utbyggingen. Utbyggingen har hatt store negative konsekvenser for livsbetingelsene til flere urfolksgrupper. Prosjektet har også ført til at minst 20 000 mennesker har måttet flytte. Eletrobras har direkte og gjennom to heleide datterselskaper en eierandel på 49,98 prosent i Norte Energia. De andre eierne har maksimalt 10 prosent eierandel hver.⁵ Eletrobras var også ansvarlig for mulighetsstudien i 2002 og hovedansvarlig for konsortiet som i 2005 bestilte konsekvensutredningen for Belo Monte-prosjektet.⁶

Ved utgangen av 2018 eide SPU aksjer for NOK 705 mill., tilsvarende en eierandel på 0,92 prosent i Eletrobras, og rentepapirer for NOK 176 mill.⁷ Selskapet er notert på børsene i Sao Paulo, New York og Madrid. Den brasilianske staten er majoritetseier.⁸

1.1 Hva rådet har tatt stilling til

Etikkrådet har tatt stilling til om det foreligger en uakseptabel risiko for at Eletrobras «medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene» i henhold til de etiske retningslinjene § 3 a). Etikkrådet har fokusert på urfolks rettigheter og økonomiske og sosiale rettigheter, og da særlig retten til helse og en tilfredsstillende levestandard, herunder retten til vann, sanitære forhold og bolig. Rådet har vurdert måten prosjekter er gjennomført på og konsekvensene for berørte grupper. I vurderingen av hva som ligger i de etiske retningslinjenes kriterium *grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene*, baserer rådet seg på internasjonalt anerkjente

---

¹ Issuer ID: 136110.

² Retningslinjene er tilgjengelige på lovdata, <https://bit.ly/2MKBILv>.

³ Eletrobras' Form 20-F, Securities and Exchange Commission, for the fiscal year ended December 2018, s 47, <https://eletrobras.com/en/ri/DemonstracoesFinanceiras/20-F%202018.pdf>.

⁴ Eletrobras' nettside, <https://eletrobras.com/en/Paginas/Energy-Generation.aspx>, (åpnet 6. mai 2019).

⁵ Norte Energias nettside, <https://www.norteenergiasa.com.br/pt-br/ri/composicao-acionaria>, (åpnet 6. mai 2019).

⁶ Aneels (elektisitettsdirektoratets) informasjonsside om Belo Monte-kraftverket, http://www2.aneel.gov.br/aplicacoes/hotsite_belomonte/index.cfm?p=7. (åpnet 11. april 2019).

⁷ Beholdningene ved årsskiftet er tilgjengelige på NBIMs nettside, <https://www.nbim.no/no/oljefondet/holdningene/holdninger-per-31.12.2018/?fullsize=true>, (åpnet 11. april 2019).

⁸ Form 20-F 2018, Note 1 til regnskapet.

konvensjoner og autoritative tolkninger av disse. Rådet har tidligere lagt til grunn at dersom menneskerettighetsbrudd er grove, kan det være tilstrekkelig med noen få brudd for at et selskap skal utelukkes fra fondet, mens bruddene ikke behøver å være like grove hvis de er systematiske. At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang. Det kan innebære at normbruddene er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i flere enheter i selskapet slik at krenkelsene ikke fremstår som isolerte brudd, men utgjør et handlingsmønster.

1.1.1 Urfolks rettigheter

FNs erklæring om urfolks rettigheter fra 2007⁹ og ILO-konvensjon nr. 169¹⁰ omhandler grunnleggende rettigheter for verdens urfolk og stammefolk (heretter omtalt som urfolk) og utgjør minstestandarder for å sikre overlevelsen av verdens urfolk og deres kultur, verdighet og velferd. Urfolks rettigheter bygger på eksisterende universelle menneskerettigheter slik de er nedfelt i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (ICCPR)¹¹ og andre internasjonale konvensjoner, inkludert den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen.¹²

Urfolks kollektive rett til selv å bestemme over sin kulturelle og økonomiske utvikling er nedfelt i ILOs konvensjon 169. Artikkel 7 fastsetter urfolkernes rett til å vedta sine egne prioriteringer for utviklingsprosessen i den grad den angår deres liv, tro, institusjoner, åndelige velvære og de landområder de lever i eller bruker på annen måte. Så langt som mulig har de også rett til å utøve kontroll med sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling. I tillegg skal de delta i utforming, gjennomføring og evaluering av utviklingsplaner og -programmer som kan få direkte betydning for dem. Myndighetene skal utvikle prosedyrer som sikrer dette.

Retten til land og ressurser er avgjørende for overlevelsen til urfolk og deres kultur. Artikkel 13 anerkjenner urfolks kollektive kulturelle, åndelige og økonomiske tilknytning til sine landområder, mens artikkel 14 fastslår urfolks eiendoms- og råderett til de landområder som de tradisjonelt besitter. Konvensjonen fastsetter også at det i samarbeid med vedkommende urfolk skal gjennomføres studier «for å vurdere de sosiale, åndelige, kulturelle og miljømessige virkninger for dem av planlagt utviklingsvirksomhet. Resultatet av disse undersøkelser skal være førende for gjennomføringen av slik virksomhet.»¹³

Retten til land innebærer ifølge Den interamerikanske menneskerettighetskommisjonen (IACHR) at urfolk også «*have the right to be free from settlements or presence of third parties or non-indigenous colonizers within their territories*». Det betyr at de må beskyttes

---

⁹ FNs erklæring om urfolk, http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf.

¹⁰ ILO-konvensjon 169 om urfolk og stammefolk, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169.

¹¹ FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

¹² Den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen, <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>.

¹³ ILO 169, artikkel 7 (3).

mot slik inntrenging, og at det må treffes tiltak for å flytte bosettere ut av områdene der det er nødvendig.¹⁴ Dette er også et krav i brasiliansk lovgivning.¹⁵

Retten til å bli konsultert er forankret i urfolks rett til selvbestemmelse og skal sikre at urfolks rettigheter blir ivaretatt, for eksempel ved utbyggingsprosjekter. Artikkel 32 i urfolkserklæringen fastsetter: «*States shall consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands or territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources.*» Plikten til å konsultere urfolk med målsetting om å oppnå enighet eller samtykke (*Free Prior Informed Consent*, FPIC) er også nedfelt i ILO-konvensjon 169 (artikkel 6 og 15). FN's ekspertmekanisme for urfolks rettigheter fremhever at FPIC er avgjørende for å sikre retten til selvbestemmelse, land, ressurser og kultur.¹⁶

I en vurdering fra 2009 fastslår FN's menneskerettighetskomité at deltakelsen i beslutningsprosessen må være reell, og at dette krever mer enn at konsultasjoner er gjennomført. I tillegg sier komiteen at: “*the measures must respect the principle of proportionality so as not to endanger the very survival of the community and its members.*”¹⁷ Retten til å bli konsultert er bekreftet i flere dommer fra Den interamerikanske menneskerettighetsdomstolen.¹⁸

1.1.2 Økonomiske og sosiale rettigheter

Retten til den «høyest oppnåelige helsestandard både i fysisk og psykisk henseende» følger av FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 12.¹⁹ Konvensjonen fremhever viktigheten av å redusere spedbarnsdødelighet, forbedre hygiene og forebygge, behandle og kontrollere smittsomme sykdommer. Et sentralt element av retten til helse er tilgang til helseytelser for den enkelte. FN's komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter som overvåker konvensjonen, har også uttalt at retten til helse ikke bare omfatter tilfredsstillende helsetjenester og -institusjoner, men også underliggende forutsetninger, herunder vann, sanitære forhold og bolig.^{20, 21}

---

¹⁴ IACHR 30. desember 2009, OEA/Ser.L/V/II, Doc. 56/09 . “*Indigenous and tribal peoples’ rights over their ancestral lands and natural resources. Norms and jurisprudence of the Inter-American Human Rights System*”, para. 113-114, <https://www.oas.org/en/iachr/indigenous/docs/pdf/ancestrallands.pdf>.

¹⁵ Grunnloven, artikkel 231, paragraf 2, https://www.senado.leg.br/atividade/const/con1988/con1988_08.09.2016/art_231_.asp og dekret 1775, artikkel 4, http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto/d1775.htm.

¹⁶ FN's menneskerettsråd, Studie gjennomført av ekspertmekanismen for urfolks rettigheter av 10. august 2018, A/HRC/39/62, “*Free, prior and informed consent: a human rights-based approach*”, avsnitt 19.

¹⁷ FN's menneskerettighetskomité «*Poma Poma v. Peru*, Comm. 1457/2006, U.N. Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 (HRC 2009)», avsnitt 7.6, http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2009.03.27_Poma_Poma_v_Peru.htm.

¹⁸ Se for eksempel Den interamerikanske menneskerettighetsdomstolen: «*Case of the Saramaka People v. Suriname. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs. Judgment of November 28, 2007. Series C No. 172, par. 164*», http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_172_ing.pdf.

¹⁹ FN's konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>.

²⁰ FN's komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (2000), *General Comment 14*, <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>.

²¹ Eide, Asbjørn (2006), *Retten til helse som menneskerettighet* i *Nordic Journal of Human Rights* 04 /2006 (Volum 24) s. 274-290, https://www.idunn.no/ntmr/2006/04/retten_til_helse_som_menneskerettighet.

Retten til helse er nært knyttet til ØSK artikkel 11 som anerkjenner alle menneskers rett til å ha en tilfredsstillende levestandard for seg selv og sin familie, herunder tilfredsstillende bolig, samt rent og trygt drikkevann og sanitære forhold.²² Dette omfatter også håndtering av kloakk og avløpsvann.²³

Retten til bolig innebærer også frihet fra tvangsflytting.²⁴ Tvangsflytting, som innebærer relokalisering under tvang uten adekvat juridisk eller annen beskyttelse, regnes uansett årsak som et grovt brudd på retten til bolig, og vil ofte også føre til at andre menneskerettigheter brytes. Dersom relokalisering ikke kan unngås, må prosedyrer på plass for å redusere negative virkninger. Det må blant annet legges til rette for reelle konsultasjoner med dem som er berørt, og berørte må også varsles i rimelig tid.²⁵ FNs spesialrapportør for retten til bolig har utviklet retningslinjer for å unngå menneskerettighetsbrudd knyttet til tvangsflytting i tråd med dette. Retningslinjene viser til at de som flyttes, har rett til tilsvarende eller bedre forhold enn de hadde, og sier at tilgang til helse- og undervisningstilbud er en del av dette. Om erstatning sier retningslinjene blant annet: *“Cash compensation should under no circumstances replace real compensation in the form of land and common property resources. Where land has been taken, the evicted should be compensated with land commensurate in quality, size and value, or better.”*²⁶

1.1.3 Selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd

Selv om det er stater og ikke selskaper som er forpliktet etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, kan selskaper sies å medvirke til menneskerettighetskrenkninger. Etikkrådet tar ikke stilling til i hvilken grad staten har ansvar for eventuelle menneskerettighetsbrudd i en sak. Det er tilstrekkelig å konstatere at det aktuelle selskapet opptrer på en slik måte at det vil innebære medvirkning til grove eller systematiske krenkninger av internasjonalt anerkjente menneskerettigheter.²⁷ Dette gjelder uavhengig av om den aktuelle staten hvor krenkelsene finner sted, har tiltrådt konvensjonene som forholdene vurderes opp mot.

I tidligere vurderinger av om selskaper medvirker til grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd, har rådet lagt til grunn at det må være en synlig sammenheng mellom selskapets virksomhet og normbruddene, og at normbruddene må være foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.²⁸ Videre må selskapet aktivt ha medvirket til normbruddene eller hatt kunnskap om normbruddene, men

---

²² FNs komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (2003), *General Comment No. 15: The Right to Water*, <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d11.pdf>.

²³ FNs komite for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (2011), *Statement on the Right to Sanitation*, avsnitt 8, <https://undocs.org/en/E/C.12/2010/1> og FNs spesialrapportør for vann og sanitære forhold (2013), *Report of the Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation*, avsnitt 20 og 21, <https://undocs.org/en/A/68/264>.

²⁴ UN Habitat, *“The Right to adequate Housing, Fact Sheet No. 21/Rev,1,”* s.7, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf.

²⁵ FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, «Generell kommentar nr. 7: Retten til tilfredsstillende bolig (art. 11 (1) av konvensjonen): Tvangsflytting», https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11.

²⁶ FNs spesialrapportør for boliger, avsnitt 60. *“Basic principles and guidelines on development-based evictions and displacement. Annex 1 of the report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, A/HRC/4/18”*. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf.

²⁷ Dette er nærmere omtalt blant annet i Etikkrådets tilrådning om utelukkelse av Wal-Mart Stores Inc. (2005), punkt 3.2, <https://etikkradet.no/files/2017/02/Tilr%C3%A5dning-WalMart.pdf>.

²⁸ Se f.eks. Etikkrådets tilrådning om Total (2005), <https://etikkradet.no/files/2017/02/Tilr%C3%A5dning-Total-14.pdf>.

unnlatt å søke å forhindre dem. Ettersom de etiske retningslinjene er fremoverskuende, må normbruddene enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Det er lagt til grunn at tidligere normbrudd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre.

I vurderingen av et selskaps medvirkning til menneskerettighetsbrudd baserer Etikkrådet seg blant annet på FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.²⁹ Det forventes at et selskap tar et selvstendig ansvar for å respektere menneskerettigheter og vurdere hvilke faktiske og potensielle negative effekter virksomheten har for de som er berørt av den. Selskapet skal ha strategier og prosedyrer på plass som bidrar til å forhindre menneskerettighetsbrudd, og det skal også vurdere om tiltakene som er gjennomført, har effekt, og eventuelt gjøre endringer for å forhindre at brudd skjer igjen. Selskapet må videre kommunisere eksternt hvordan det arbeider for å forhindre menneskerettighetsbrudd i egen virksomhet. Disse prinsippene er tatt inn i OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og IFCs *Performance Standards*, blant andre i standard 7 som gjelder urfolk. Sistnevnte stiller krav til at selskaper «*minimize negative impacts, foster respect for human rights, dignity and culture of indigenous populations, and promote development benefits in culturally appropriate ways. Informed consultation and participation with IPs [indigenous peoples] throughout the project process is a core requirement and may include Free, Prior and Informed Consent.*»³⁰

Også FNs spesialrapportør for urfolk viser til FNs retningslinjer for næringsliv og menneskerettigheter og understreker selskapers selvstendige ansvar for å respektere urfolks rettigheter. Ifølge spesialrapportøren kan ikke selskaper basere seg på at etterlevelse av nasjonale lover er tilstrekkelig for å sikre urfolks rettigheter. Tvert imot må selskaper på selvstendig grunnlag gjøre aktsomhets- og risikovurderinger for å sikre at virksomheten ikke bryter eller medvirker til brudd på rettigheter.³¹

Etikkrådet legger til grunn at det er selskapet som må godtgjøre at det arbeides tilstrekkelig med å forebygge menneskerettighetsbrudd.

1.2 Kilder

Tilrådingen bygger på vurderinger fra Funai, som er det brasilianske urfolksdirektoratet, det brasilianske menneskerettighetsrådet, rettsavgjørelser, FN, Den interamerikanske menneskerettighetskommisjonen, forskningsmiljøer, frivillige organisasjoner og media. Informasjon om vannkraftprosjektet Belo Monte er hentet fra nettsiden til Norte Energia og prosjektets konsekvensvurdering av miljømessige og sosiale forhold (EIA-RIMA, heretter kalt konsekvensvurderingen).

Rådet har også korrespondert med Eletrobras som har bidratt med informasjon og dessuten gitt merknader til et utkast til denne tilrådingen. Videre har rådet hatt et videomøte med Eletrobras og Norte Energia.

---

²⁹ FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (2011), http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

³⁰ IFC Performance standard 7, https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/policies-standards/performance-standards/ps7, åpnet 7. mai 2019.

³¹ Rapport fra FNs spesialrapportør for urfolk, James Anaya. "Extractive industries and indigenous peoples. 1 July 2013. A/HRC/24/41."

2 Bakgrunn

Flere vannkraftutbygginger der Eletrobras deltar, har vært kontroversielle. Det har vært fremmet påstander om mangelfulle konsekvensvurderinger, mangelfull gjennomføring av avbøtende tiltak, ødeleggelse av viktige kulturverdier, tvangsflytting uten adekvat erstatning og mangelfull erstatning for flomskader.

Tabell 1: Eksempler på vannkraftprosjekter der Eletrobras deltar

Vannkraftverk ³²	Eletrobrasgruppens eierandel	Installert kapasitet MW	Anklager om menneskerettighetsbrudd	Satt i drift
Sao Manoel	33,3	700	Brudd på urfolks rettigheter ³³	2017
Belo Monte	49,98	11 233	Brudd på urfolks rettigheter Tvangsflytting av elvefolk og andre berørte ³⁴	2016
Teles Pires	49,22	1 820	Brudd på urfolks rettigheter ³⁵	2015
Santo Antonio	39 pst.	3 568	Brudd på urfolks rettigheter Tvangsflytting ³⁶	2012
Jirau	40 pst.	3 750	Brudd på urfolks rettigheter, herunder urfolk i frivillig isolasjon. ³⁷	2013

³² Eletrobras' Form 20-F, Securities and Exchange Commission, for the fiscal year ended December 2017, s 45-66, <http://eletrobras.com/en/ri/DemonstracoesFinanceiras/20-F%202017.pdf>.

³³ Pressemelding fra MPF 19. desember 2018, <http://www.mpf.mp.br/mt/sala-de-imprensa/noticias-mt/mpf-propoe-acao-civil-publica-para-suspender-efeitos-de-licenca-de-operacao-da-uhe-sao-manoel>, Pressemelding fra MPF 10. desember 2013, <http://www.mpf.mp.br/mt/sala-de-imprensa/noticias-mt/sao-manoel-justica-suspende-leilao-de-usina-previsto-para-dezembro> og Hydroworld 18. juli 2017, *Protestors shut down work on Brazil's 700-MW Sao Manoel hydroelectric plant*, <https://www.hydroworld.com/articles/2017/07/protestors-shut-down-work-on-brazil-s-700-mw-sao-manoel-hydroelectric-plant.html>.

³⁴ Philip M. Fearnside 2017: *Brazil's Belo Monte Dam: Lessons of an Amazonian resource struggle*. I *Die Erde* 148 (2-3): 167-184.

³⁵ Hydroworld 23. mars 2013, *Court shuts down work at Brazil's 1.8 GW Teles Pires hydropower plant*, <https://www.hydroworld.com/articles/2013/09/court-shuts-down-work-at-brazil-s-1-8-gw-teles-pires-hydropower-plant.html>.

³⁶ *International Rivers* 21. mars 2012, *Comments on the Santo Antônio Hydropower Project Submitted to the Perry Johnson Registrars Carbon Emissions Services*, <https://www.internationalrivers.org/pt-br/node/3052>, (åpnet 11. mai 2019), Pressemelding fra MPF 6. februar 2012, <http://www.mpf.mp.br/ro/sala-de-imprensa/noticias-ro/mps-de-rondonia-firmam-tac-para-garantir-moradia-a-atingidos-por-erosoes-de-usina>.

³⁷ *Survival International*, 19. mai 2010, <https://www.survivalinternational.org/news/5941> (åpnet 11. mai 2019).

Konsekvensvurderingen av en større utbygging av Tapajos-vassdraget som Eletrobras har hovedansvaret for, ble for øvrig kritisert av FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter i en rapport fra august 2016. Spesialrapportøren uttalte blant annet om dialogen med berørte urfolk at: «*Instead of culturally appropriate prior consultations, individual households had allegedly been approached by a consulting firm employed by Grupo de Estudo Tapajós and offered compensation to abandon their opposition and debilitate indigenous collective decisionmaking in relation to the project. As in other projects, so-called public hearings were being conflated with the State duty to consult indigenous peoples. In addition, concerns had been expressed on the use of security forces to intimidate the Munduruku and other indigenous peoples opposed to the project.*»³⁸

3 Etikkrådets undersøkelser av Belo Monte-utbyggingen

Elvekraftverket Belo Monte er det største kraftverket i Brasil og det fjerde største i verden. Kraftverket har vært delvis i drift siden 2016 og er planlagt ferdigstilt i desember 2019. Kongsesjonen til Norte Energia utløper i 2045.³⁹

Belo Monte-utbyggingen omfatter en demning over Xingu-elven 40 km nedstrøms Altamira, som er en by med rundt 100 000 innbyggere. Om lag 100 km nedenfor demningen ligger selve kraftverket ved tettstedet Belo Monte. Fra demningen går det en kanal som leder vann til kraftverket. Det dannes et vannmagasin i hver ende av kanalen, ett i retning Altamira, og et annet ned til kraftverket. Maksimumsvannstanden ved kraftverket ligger i underkant av 100 meter over det opprinnelige nivået. I elvestrekket nedstrøms for demningen, der vannet går i kanalen fram til kraftverket, reduseres vannføringen til et minimum.⁴⁰

Ti urfolksterritorier (se figur 1), som hadde en befolkning på mellom 28 og 382 personer da konsekvensvurderingen ble utarbeidet fra 2007 til 2009, er regnet som berørt av utbyggingen. I tillegg kommer urfolk som er bosatt i eller i nærheten av Altamira.⁴¹

Fire av urfolksområdene er direkte berørt av utbyggingen. To av disse ligger inntil elvestrekket med redusert vannføring. Urfolksterritoriet *Paquicamba* tilhører urfolksgruppen yudjá og ligger mellom elva og kanalen, mens *Arara da Volta Grande do Xingu* ligger på motsatt elvebredd og tilhører urfolksgruppen arara. Et tredje urfolksterritorium, *Tricheira/Bacajá*, ligger ved en sideelv og er bebodd av urfolk fra gruppene kayapó og xikrin. Deres adkomst til Altamira går altså gjennom elvestrekket med redusert vannføring. Et fjerde, mindre urfolksterritorium, *Juruna do Km 17*, er lokalisert i nærheten av kraftverket. Mange urfolksfamilier er også bosatt utenfor de regulerte territoriene.

Belo Monte-prosjektet har også konsekvenser for mennesker som ikke definerer seg som urfolk, men som har et tradisjonelt levevis. I tillegg er bybefolkningen i Altamira berørt. Det

---

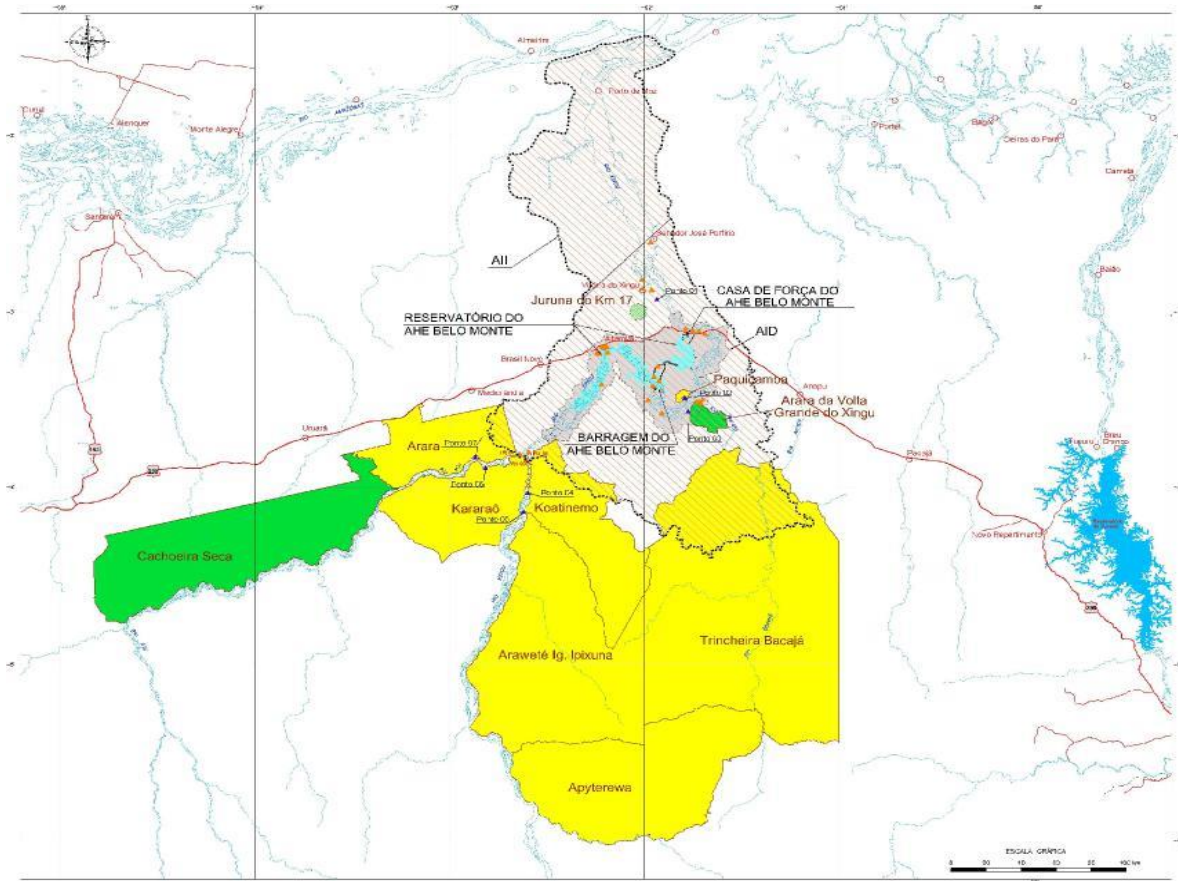
³⁸ Rapport fra FNs spesialrapportør for Urfolks rettigheter av 8. august 2016, s 12.

³⁹ Norte Energias årsrapport for 2017, <https://s3-sa-east-1.amazonaws.com/tcm-assets/norteenergia-pt-br/media/documents/attachments/source/20180516113723606-relatorio-anual-e-socioambiental-2017.pdf>.

⁴⁰ Prosjektets EIA, s 39, http://licenciamento.ibama.gov.br/Hidreletricas/Belo%20Monte%20-%202002001.001848_2006-75/EIA/Volume%2001%20-%20Caracteriza%e7%e3o%20do%20Empreendimento/TEXT0/EIA%20-%20Cap%edtulo%201,2,3%20e%204.pdf.

⁴¹ Funai, “*Parecer técnico no 21. Análise do Componente Indígena dos Estudos de Impacto Ambiental*”, s 15-27, 30. September 2009. (Heretter kalt Funai 2009.) Tilgjengelig på: https://www.socioambiental.org/banco_imagens/pdfs/BeloMonteFUNAI.pdf.

var i utgangspunktet anslått at 20 000 mennesker ville måtte flytte som følge av utbyggingen.⁴²

Figur 1 Urfolksområder berørt av Belo Monte-utbyggingen⁴³

3.1 Konsekvenser for urfolk

I Brasil må store vannkraftutbygginger ha konsesjon fra de føderale miljømyndighetene, Ibama, i tre omganger. Norte Energia fikk igangsettestillatelse i 2010, byggetillatelse i 2011 og driftstillatelse i 2015. Tiltak for å avbøte negative konsekvenser, blant annet for urfolk, er inkludert i konsesjonsvilkårene. I konsesjonsprosessene innhentes uttalelser fra Funai som vurderer om konsekvensene for urfolk er tilstrekkelig utredet og kommer med anbefalinger. I konsekvensvurderingen og Funais kommentarer til denne fra 2009 legges det til grunn at de negative konsekvensene for urfolk bare ville kunne reduseres hvis en detaljert plan for å avbøte disse ble gjennomført parallelt med utbyggingen. Funai har i senere vurderinger, og særlig i vurderingen forut for driftstillatelsen i 2015, dokumentert en rekke mangler i implementeringen av denne planen.

⁴²Relatório de Impacto Ambiental s 79, http://licenciamento.ibama.gov.br/Hidretricas/Belo%20Monte%20-%202002001.001848_2006-75/RIMA/Rima_AHE%20Belo%20Monte.pdf.

⁴³ Funai 2009, s 28.

Funais uttalelse fra 2009

I forkant av igangsettingstillatelsen gjennomgikk Funai i 2009 urfolksstudien som lå til grunn for konsekvensvurderingen, og kom med anbefalinger til Ibama. Funai sa i sin vurdering at flere urfolksgrupper var redde for at områdene deres ville bli invadert av utenforstående, og at livsgrunnlaget ville forsvinne. Urfolkene fryktet også eksponering mot sykdommer som de hadde liten motstandskraft mot. Endringen av elveløpet var også en betydelig kilde til bekymring, blant annet på grunn av elvas store kulturelle og åndelige betydning.⁴⁴

Funai viste til at urfolkene lever av fangst, fiske, sanking og jordbruk. Fiske er svært viktig for ernæringen, men urfolkene bruker også elva som transportvei til steder der de sanker skogressurser, som både er viktige som nærings- og inntektskilde. Redusert vannføring ville kunne føre til reduksjon i fiskeressursene og true livsgrunnlaget for dem som rammes. Hvis elva ikke lenger blir farbar, ville også tre urfolksterritorier bli avskåret fra tilgang til helsetjenester, utdanning og markeder i Altamira.

Funai pekte på at tilflyttingen i forbindelse med prosjektet kunne øke presset på urfolksområdene og resultere i ulovlig hogst, gruvedrift, tjuvjakt, kvegdrift og fiske. Samtidig ville urfolk kunne komme til å søke til Altamira på leting etter bedre økonomiske alternativer. Det ble også pekt på risiko for etniske konflikter, sykdommer, prostitusjon og rusmiddelbruk.

Også i det urbane området i Altamira lever det urfolk, mens noen lever perioder i byen og perioder i urfolksterritoriene. Ved siden av presset som følge av befolkningsøkningen ville de mest alvorlige konsekvensene av utbyggingen for disse gruppene være at deler av byen ville måtte flyttes. Urfolkene i Altamira blir beskrevet som en sårbar gruppe med løs tilknytning til det formelle arbeidsmarkedet, og som i liten grad er omfattet av myndighetenes urfolkstiltak. Ifølge Funai er det en risiko for ytterligere marginalisering av denne gruppen.

Funais vurdering munnet ut i en liste over tiltak for å beskytte urfolksterritoriene fra inntrenging utenfra, for å styrke urfolkenes næringsgrunnlag og kulturelle identitet, for å bedre helse- og utdanningstilbudet til urfolk og for å styrke offentlige institusjoner herunder også urfolkenes egne institusjoner. Involvering av de berørte gruppene, konsultasjon og informasjon om prosjektet var tillagt stor vekt.⁴⁵ Funai la dessuten til grunn at Ibama ville sette krav til en minstevannføring som ville gjøre ferdsel med båt mulig, og sikre gyteplasser og reproduksjon av fisk og andre vannlevende organismer. Det var forutsatt at utbygger ville garantere for alle tiltak i prosjektets levetid. Både ulike myndigheter og Norte Energia har altså ansvar for å gjennomføre tiltak, men ansvaret for finansieringen hviler på selskapet. Tiltakene omfatter både umiddelbare beredskapstiltak og langsiktige tiltak.

Funais vurdering av beskyttelsestiltakene fra mars 2015

I desember 2014 søkte Norte Energia om å få gjøre vesentlige endringer i planen for umiddelbar beskyttelse av urfolksområder. I vurderingen av søknaden påpekte Funai at de fleste strakstiltakene da var fem år forsinket. Disse tiltakene skulle ha forhindre en økning i presset på områdene utenfra inntil en varig tiltaksplan kom på plass. For eksempel hadde selskapet unnlatt å etablere 12 av 21 vedtatte vaktposter.⁴⁶ Funai viste også til at den

---

⁴⁴ Funai 2009, s 27-86.

⁴⁵ Funai 2009, s 87-99.

⁴⁶ Funais vurdering av beskyttelsestiltakene, Parecer Tecnico no 14/1015/cGMT-DPT-FUNAI-MJ, s. 13.

Tilgjengelig på

http://www.consultaesic.cgu.gov.br/busca/dados/Lists/Pedido/Attachments/439329/RESPOSTA_RECORSO_1_Instituto%20Socioambiental%2003.pdf.

mangelfulle gjennomføringen av tiltakene hadde vært gjenstand for rettslig behandling, med to rettskraftige dommer fra 2013.^{47, 48}

I de fleste urfolksterritoriene var det da meldt om ulovlig hogst, jakt, fiske og ulovlige bosettinger. Veier var bygget uten tillatelse, og tømmerhoggere var observert i områder som skulle ha vært overvåket, men hvor dette ikke var gjennomført i praksis. Ulovlig gruvedrift var også observert. Funai beskrev en situasjon med store spenninger og risiko for voldelige sammenstøt.

Funais vurdering av gjennomføringen av urfolkskomponenten i konsesjonsvilkårene i september 2015 i forbindelse med søknaden om driftstillatelse

I vurderingen av søknaden om driftstillatelse i september 2015 fastslo Funai at urfolkskomponenten i konsesjonsbetingelsene enten ikke var implementert eller var gjennomført med store forsinkelser. Funai opplyste også at urfolkene var motstandere av at driftstillatelse skulle gis, ettersom betingelsene for tidligere tillatelser ikke var oppfylt.⁴⁹

For å sikre at berørte urfolk skulle få informasjon og innflytelse, var Norte Energia pålagt å tilrettelegge for involvering fra lokalsamfunnene på ulike måter. Ifølge Funai var komiteer opprettet, men møter ble likevel ikke sammenkalt, eller selskapet unnlot å møte.⁵⁰ Selskapet ga også mangelfull eller motstridende informasjon og la skylden på myndighetene for forhold som selskapet selv hadde ansvaret for. Selskapets opptreden bidro til å øke konfliktnivået og undergravde samtidig Funais mulighet til å ivareta urfolkenes interesser.

For å minske motstanden mot prosjektet etablerte Norte Energia i 2009 et system der urfolksledere kunne presentere lister over varer de ønsket å motta (f. eks. båtmotorer, TVer og forbruksvarer).⁵¹ Ettersom selskapet forholdt seg til landsbyen som administrativ enhet i disse transaksjonene, førte dette til at stadig nye landsbyer ble etablert.⁵² Dette gjorde at urfolkenes opprinnelig livsgrunnlag og samfunnsstruktur ble underminert og erstattet med et «klientsamfunn» der de ble gjort avhengig av tilgang på forbruksvarer fra Norte Energia. Varene kunne også selges videre og finansierte forbruk som ikke kunne inkluderes på listene, slik som alkohol. Da listesystemet opphørte etter fire år i 2013, hadde samfunnenes evne til selvberging blitt radikalt forringet.⁵³

Helsemyndighetene for urfolk, Sesai, analyserte gjennomføringen av helsetiltakene i mars 2014 og kom til at en rekke av tiltakene som selskapet hadde ansvar for, ikke var

---

⁴⁷ Sak nr 96.24.2013.4.01.3903 der Norte Energia ble pålagt å bygge syv kontrollposter, og ACP no 655-78.2013.4.01.3903 der Norte Energia og FUNAI ble pålagt å oppfylle beredskapsplanen og fastlegge en ny tidsplan, noe FUNAI gjorde i juni 2014. Den siste dommen finnes her: Ação Civil Pública (ACP): http://www.mpf.mp.br/pgr/documentos/FINALMPFEMDEFESADASTERRASINDGENAS_1_1.pdf.

⁴⁸ Om oppfyllelse av konsesjonsvilkårene når det gjelder beskyttelsen av urfolksområder, se også rapport fra Fundacau Getulio Vargas fra juli 2015, http://indicadoresdebelomonte.eco.br/attachments/06febf7415c4bce0e6d78511fbbc713a880119b7/store/7a2d2b6fdc74661fbc65dfc75e00bb658c37196d840b7e87615d7721fd62/MapadosCaminhos_ProtecaoTerritorialIndigena_jul15.pdf.

⁴⁹ Funais vurdering i forkant av driftstillatelsen. (Heretter kalt Funai 2015). *Informação n°223 /2015/CGLIC/DPDS/FUNAI-MJ*, s 414-415, <http://www.funai.gov.br/arquivos/conteudo/ascom/2015/img/11-nov/analisetecnica.pdf>.

⁵⁰ Funai 2015 s 39 - 40.

⁵¹ Funai 2015 s 43.

⁵² Funai 2015 s 408.

⁵³ Offentlig sivilt søksmål nr. 003017-82.2015.4.01.3903, s 46-47, http://www.prpa.mpf.mp.br/news/2015/arquivos/ACP_Belo_Monte_Componente_Indigena_2.pdf. Søksmålet refererer til en sosialantropologisk rapport som beskriver hvordan systemet fungerte.

gjennomført. Styrkingen av helsetjenester til urfolksgrupper der de var bosatt, skjedde for eksempel ikke i henhold til den vedtatte planen.⁵⁴

Funai hevdet også at Norte Energia etter at byggetillatelsen ble gitt, forsøkte å unndra seg ansvar som det tidligere hadde forpliktet seg til, og som var en forutsetning for byggetillatelsen.⁵⁵ Først etter et rettslig pålegg i 2015 gjennomførte selskapet for eksempel flytting av urfolksområdet *Juruna do Km 17*, som egentlig skulle ha vært gjennomført før byggearbeidene tok til.⁵⁶

I sluttvurderingen sa Funai at alle forventede virkninger allerede hadde funnet sted eller var pågående, og at de foreslåtte tiltakene enten ikke var blitt satt i verk eller var i sin spede begynnelse. Funai sa også at dårlig gjennomføringskvalitet på tiltakene gjorde at det ikke ble gitt tilfredsstillende respons på forventede skadevirkninger.⁵⁷

3.2 Konsekvenser for andre grupper med et tradisjonelt levevis

En kommisjon med representanter for brasilianske myndigheter undersøkte i juni 2015 hvordan tvangsflytting av tradisjonelle folkegrupper som bodde på øyer i Xingu-elven, hadde foregått, og hvilke konsekvenser tvangsflytting hadde fått for disse gruppene.⁵⁸ Rapporten konkluderte med at det var en umiddelbar risiko for grove menneskerettighetsbrudd, og at Norte Energia ikke hadde oppfylt konsesjonsbetingelsene.⁵⁹ Myndighetene suspenderte umiddelbart tvangsflyttingen.⁶⁰

Rapporten gjelder såkalte *ribeirinhos* (elvefolk), som deler av tiden oppholder seg i bosettinger på øyene i elven, og deler av tiden oppholder seg i byen Altamira. De lever av fangst og fiske og selger produktene i byen hvor de også har tilgang til utdanning og helsetjenester. Ifølge rapporten var det en eksplisitt forutsetning for godkjenning av selskapets miljøplan at disse gruppene skulle sikres tilsvarende som eller bedre livsbetingelser enn tidligere.

Rapporten referer en rekke intervjuer med elvefolk som fortalte at Norte Energia hadde tvunget dem til å velge om de skulle anses som bosatt i byen eller ved elva. De måtte da velge mellom å beholde næringsgrunnlaget ved elva, eller tilgangen til markedene og offentlige tjenester i byen. Elvefolk som livnærte seg av fiske, hadde blitt tilbudt alternativ bosetting langt fra elva. Familier, inkludert urfolksfamilier, hadde blitt splittet, og der erstatningsbeløp hadde blitt utbetalt, var det uforklarlige forskjeller i kompensasjonen. Selskapet skal også ha utnyttet sin forhandlingsposisjon i møter med elvefolk, der mange var analfabeter. Familiegrupper som alltid hadde levd sammen, ble innkalt til forhandlinger enkeltvis, med ulike løsninger i hvert enkelt tilfelle. Rapporten sier videre at det ikke ble observert en reell forhandlingsprosess, men bare et forslag fra Norte Energias side som de berørte ble innkalt for å slutte seg til med ekspropriasjon som alternativ.

---

⁵⁴ Funai 2015 s 165-181, referert fra Sesais vurdering «Parecer no 57/2015/diprosi/dasi/sesai/MS».

⁵⁵ Funai 2015 s 407-408.

⁵⁶ Funai 2015 s 44-46.

⁵⁷ Funai 2015 s 404.

⁵⁸ MPF, Det brasilianske menneskerettighetsrådet, IBAMA og Funai var blant organisasjonene som deltok. Rapporten heter Relatorio inspecao ribeirinhos Belo Monte junho 2015.

⁵⁹ [The Guardian 6. februar 2018, They owned an island, now they are urban poor: the tragedy of Altamira, https://www.theguardian.com/cities/2018/feb/06/urban-poor-tragedy-altamira-belo-monte-brazil.](https://www.theguardian.com/cities/2018/feb/06/urban-poor-tragedy-altamira-belo-monte-brazil)

⁶⁰ CNDH desember 2015, *Relatorio missao belo monte* (Heretter CNDH 2015), s 59, [https://www2.mppa.mp.br/sistemas/gcsubsites/upload/41/relatorio-missao-belo-monte-cndh.pdf.](https://www2.mppa.mp.br/sistemas/gcsubsites/upload/41/relatorio-missao-belo-monte-cndh.pdf)

3.3 Rapporter fra Brasils menneskerettighetsråd

Brasils nasjonale menneskerettighetsråd (CNDH) deltok på befaringen til Alta Mira og Belo Monte i 2015. I sin rapport fra befaringen konkluderte CNDH med at både urfolks og elvefolks rettigheter var brutt. CNDH gjengir samtaler der berørte fortalte at de hadde blitt truet med å miste alt de eide hvis de ikke godtok erstatningen selskapet tilbød. Personer som ikke var hjemme da selskapet gjorde sine kartlegginger og takseringer, oppfattet det slik at de ikke ville få erstatning siden de ikke ble registrert. Berørte ble ikke informert om befaringer i forkant, og de fikk heller ikke informasjon om fastsatt takst i etterkant. Videre var offentlig tjenestetilbud som for eksempel kloakkanlegg og skoletilbud ikke etablert i områdene de ble flyttet til.⁶¹ Samtaler som CNDH hadde med tilsynsmyndigheter, bekreftet at tvangsflyttingen hadde foregått på en måte som ikke ga elvefolk mulighet til å opprettholde sine livsbetingelser.⁶²

I oktober 2016 dro CNDH tilbake til Altamira for å følge opp situasjonen. CNDH fastslo at tiltakene for urfolk og tvangsflyttede elvefolk fortsatt lå langt etter planen, og viste blant annet til problemer med kloakk og vannforsyning, beskyttelse av urfolksområder og tilgang til skolegang, offentlig transport og helsetjenester.⁶³ Menneskerettighetsrådet trakk også frem at grupper som var berørt av utbyggingen, ikke hadde blitt anerkjent, og dermed var fratatt sine rettigheter, herunder retten til relokalisering. Rådet påpekte at disse menneskene var i en uholdbar situasjon, blant annet på grunn av mangel på rent drikkevann.⁶⁴

CNDH deltok også på en befaring med flere myndighetsorganer til Volta Grande i februar 2019 og påpekte da de svært vanskelige forholdene befolkningen i Volta Grande lever under.⁶⁵ Ifølge en pressemelding fra påtalemyndighetene fra befaringen har store variasjoner i vannføringen ført til fiskedød og redusert muligheten til å bruke elva som transportvei, noe som også påvirker matsikkerheten i området.⁶⁶

Vannføringen i Volta Grande er kritisk for urfolkenes liv og livsbetingelser nå når kraftverket i drift. Parallelt med overvåkingen som Norte Energia er pålagt å gjennomføre, har yudjåfolket fra landsbyen Miratu i Paquicamba organisert en egen overvåking av elva. Deres rapport for 2017 viste at fangstene de hadde tatt, var blitt vesentlig endret både i volum og sammensetning, noe som har resultert i en betydelig nedgang i fiskekonsumet.⁶⁷ Norte Energia fremholder at de overvåkningsrapportene som selskapet har lagt frem for Ibama, ikke viser endringer i fiskebestandene som skyldes utbyggingen, og at fiskemengden så langt ikke er redusert, selv om artssammensetningen er noe forandret.⁶⁸

---

⁶¹ CNDH 2015, s 23 -31

⁶² CNDH 2015, s 31-37.

⁶³ CNDH, *Direitos da população atingida pela implementação da Usina Hidrelétrica de Belo Monte e da Mineradora Belo Sun*Rapport. (Heretter CNDH 2017.) Tilgjengelig på <http://www.mdh.gov.br/informacao-ao-cidadao/participacao-social/conselho-nacional-de-direitos-humanos-cndh/relatorios>. Se for eksempel side 36.

⁶⁴ CNDH 2017, s 47-61.

⁶⁵ CNDH, pressemelding 27. februar 2019, <https://www.mdh.gov.br/todas-as-noticias/2019/fevereiro/cndh-integra-vistoria-a-volta-grande-do-rio-xingu-no-para>.

⁶⁶ MPF, pressemelding 28. februar 2018: <http://www.mpf.mp.br/pgr/noticias-pgr/depois-da-barragem-vistoria-na-volta-grande-do-xingu-revela-abandono-e-penuria-das-comunidades-que-sofrem-os-danos-mais-graves-de-belo-monte>.

⁶⁷ Uavhengig overvåkningsrapport fra 2018, Xingu, o rio que pulsa em nós, https://www.socioambiental.org/sites/blog.socioambiental.org/files/nsa/arquivos/xingu_o_rio_que_pulsa_em_nos.pdf.

⁶⁸ Opplysninger gitt i videomøte med Etikkrådet.

3.4 Rettsavgjørelser i forbindelse med Belo Monte-utbyggingen

Norte Energia har en rekke ganger fått suspendert drifts- og byggetillatelsen av brasilianske domstoler som følge av mislighold av konsesjonsbetingelsene, senest i september 2017 som følge av et søksmål knyttet til erstatningsboliger og andre tjenester for tvangsflyttede.⁶⁹ I april 2017 ble driftstillatelsen suspendert, den gang på grunn av forsinkelser i byggingen av vann- og avløpssystemet for Altamira. Suspensjonen ble senere omstøtt av en høyere rett.⁷⁰ Dette ble begrunnet med at det var i samfunnets interesse å fortsette utbyggingen, men påleggene om å ferdigstille vann- og avløpssystemet ble opprettholdt.

Norte Energia har i en rekke andre rettsaker blitt pålagt å gjennomføre tiltak det er forpliktet til, blant annet til å bygge infrastruktur for å beskytte urfolksterritorier.⁷¹ Den siste dommen, der Norte Energia ble ilagt en bot på 900 000 reais, ble avsagt i november 2018 og gjelder de store forsinkelsene i styrkingen av Funai.⁷² Det verserer fortsatt en rekke saker for rettsvesenet. Den siste saken påtalemyndighetene reiste, er fra november 2016 med påstand om at overvåkingen av fiskeressursene er utilstrekkelig.⁷³ Norte Energia har også fått ca 30 administrative sanksjoner for brudd på konsesjonsbestemmelsene med samlede bøter på om lag 80 mill. reais.⁷⁴

3.5 Kritikk fra internasjonale organisasjoner

I 2015 åpnet den Interamerikanske menneskerettighetskommisjonen (IACHR) sak mot Brasil på grunn av Belo Monte-utbyggingen.⁷⁵ I sin pressemelding etter et besøk i Brasil i 2018 nevner kommisjonen eksplisitt at urfolkssamfunn lider under miljøkonsekvensene av Belo Monte-utbyggingen.⁷⁶ Allerede i 2011 påla kommisjonen Brasil å innføre såkalte «*precautionary measures*» for Xingu-vassdraget.⁷⁷ *Precautionary measures* er et virkemiddel som kommisjonen kan benytte hvis det er en alvorlig og overhengende risiko for uopprettelig skade på personer eller subjekter i presserende menneskerettighetsaker.

---

⁶⁹ Mongabay 19. September 2017: <https://news.mongabay.com/2017/09/belo-monte-dam-installation-license-suspended-housing-inadequacy-cited/>. Pressemelding fra MPF om autorisasjon av politimakt for å stoppe byggingen av 22. september 2107: <http://www.mpf.mp.br/pa/sala-de-imprensa/noticias-pa/tribunal-autoriza-uso-de-forca-policial-para-paralisar-obras-de-belo-monte>.

⁷⁰ Hydroworld 7. april 2017: <https://www.hydroworld.com/articles/2017/04/court-suspends-11-2-gw-belo-monte-hydropower-plant-s-operating-license.html>.

⁷¹ Rettsdokumenter knyttet til Belo Monte er tilgjengelige på https://docs.google.com/spreadsheets/d/1cqfQ_9lswBRGv_LI42gj-qDRvz51oCcH9JJBZf-Xlck/edit#gid=1305259133.

⁷² MPF, pressemelding 21. november 2018, <http://www.mpf.mp.br/pa/sala-de-imprensa/noticias-pa/justica-multa-norte-energia-e-uniao-em-r-1-8-mi-por-atraso-em-condicionante-indigena-de-belo-monte>.

⁷³ MPF, pressemelding 28. november 2016, <http://www.mpf.mp.br/pa/sala-de-imprensa/noticias-pa/mpf-pede-suspensao-da-licenca-de-belo-monte-ate-que-impactos-a-pesca-sejam-atenuados>.

⁷⁴ Ibama, pressemelding 27. April 2017, <http://www.ibama.gov.br/noticias/422-2017/1071-norte-energia-e-autuada-em-r-7-5-milhoes-e-recebe-multas-diarias-de-r-810-mil-por-descumprir-exigencias-do-licenciamento-de-belo-monte>.

⁷⁵ Amazon Watch 7. januar 2016: <http://amazonwatch.org/news/2016/0107-iachr-opens-case-against-brazil-for-human-rights-violations-related-to-belo-monte-dam>.

⁷⁶ IACHR, Pressemelding 12. November 2018, punkt 18 a, http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2018/238.asp.

⁷⁷ IACHR, 2011, *PM 382/10 Indigenous Communities of the Xingu River Basin, Pará, Brazil*, Tilgjengelig på <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/precautionary.asp>.

I 2016 besøkte både FNs arbeidsgruppe for menneskerettigheter og multinasjonale selskaper og FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter Altamira. Arbeidsgruppen for menneskerettigheter og multinasjonale selskaper påpeker at både MPF og Funai i 2015 frarådet å gi Norte Energia driftstillatelse ettersom konsesjonsbetingelsene for å avbøte sosiale og miljømessige virkninger ikke var oppfylt.⁷⁸

Rapporten sier videre at urfolkene i området «[...] had received no information nor had they been consulted on their resettlement and residents were concerned that the dam would flood their houses and that they would have nowhere to go.»

FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter gjorde ved sitt besøk liknende observasjoner: «Community members and their representatives rejected the notion that the Government or Norte Energia had adequately consulted them or informed them of the potential impacts during any of the phases of the project. They said that public hearings on the project were grossly inadequate compared with the standard of consultation provided for in ILO Convention No. 169 and the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples and explained that no efforts had been made to obtain their free, prior and informed consent and no opportunities had been provided for their participation in decision-making. The Special Rapporteur was also informed that adequate impact assessments had not been conducted or shared».⁷⁹

Videre sier spesialrapportøren: «The Special Rapporteur was particularly alarmed to learn that mitigation measures and enabling conditions identified as necessary for the project to proceed had not been implemented, which compounded the serious impacts on indigenous peoples' lives and rights. The demarcation of Cachoeira Seca indigenous lands as well as regularization and full protection of Apyterewa and Paquiçamba indigenous lands had not proceeded in accordance with the agreed time frames. Adequate compensation had not been provided for loss of livelihoods, nor had participatory monitoring units to protect indigenous lands been established and the local FUNAI has been weakened rather than strengthened».

4 Informasjon fra selskapet

Etikkrådet har korrespondert med Eletrobras flere ganger fra høsten 2017 og frem til mars 2019. Det ble også avholdt en videokonferanse mellom Eletrobras, Norte Energia og Etikkrådet i februar 2019. Rådet har dessuten innhentet informasjon fra rapporter som ligger på selskapenes nettsider.

Eletrobras' brev av 1. februar 2018 og 15. mars 2018

I disse brevene besvarer Eletrobras spørsmål fra Etikkrådet, blant annet om sitt arbeid for å sikre at menneskerettighetene blir respektert, og om prosjekter selskapet er involvert i.

Eletrobras finner påstandene i rapporten fra FNs arbeidsgruppe for menneskerettigheter og multinasjonale selskaper lite treffende. Det viser til en uttalelse fra Ibama i forbindelse med IACHRs «precautionary measures» i 2011 der Ibama sier at urfolk har blitt konsultert i samsvar med ILOs konvensjon 169 når det gjelder Belo Monte. Selskapet gjør rede for at urfolkssamfunn mellom 2007 og 2010 ble involvert gjennom en rekke møter i forskjellige fora, og fremholder at det er myndighetenes ansvar å gjennomføre konsultasjoner med urfolk.

---

⁷⁸ Rapport fra FNs arbeidsgruppe for menneskerettigheter og multinasjonale selskaper og andre virksomheter etter besøk i Brasil 12. Mai 2016.

⁷⁹ Rapport fra FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter 8. august 2016.

Selskapet viser til at vannkraftutbygginger er gjenstand for regulering, der det stilles krav om konsekvensanalyser, kompensasjon og avbøtende tiltak. Selskapet sier at urfolks rettigheter blir respektert når en etterlever lovens krav. Både når det gjelder Belo Monte, Tapajos, og dammene på Teles Pires-elva, fremholder Eletrobras at alt er gjennomført i samsvar med lover og pålegg fra myndighetene, og at urfolks rettigheter er ivaretatt i hele prosessen.

Når det gjelder elvefolk, sier Eletrobras at konsekvensvurderingen ikke foreskrev behov for en særskilt behandling av elvefolk. Det var først i driftstillatelsen fra 2015 at det ble satt særlige betingelser om at elvefolk skulle garanteres tilgang til to bosteder. Eletrobras viser til at Ibama aldri har bøtelagt eller straffet selskapet for brudd på elvefolks rettigheter, og at heller ikke påtalemyndigheten har reist søksmål om dette.

Eletrobras' brev av 12. desember 2018 med påfølgende videomøte

I november 2018 ba Etikkrådet om merknader til et utkast til tilrådning om utelukkelse fra SPU. Eletrobras trekker i sitt svar frem de positive konsekvensene av Belo Monte-prosjektet, blant annet at andelen av befolkningen i Altamira som lever under fattigdomsgrensen, er redusert fra 25 til 5 prosent fra 2010 til 2015, og at det i 2017 ikke lenger fantes malaria i området.

Selskapet anfører at Belo Monte er et svært komplisert prosjekt som involverer 11 urfolksområder og 9 folkegrupper. Ulike myndighetsorganer har ansvaret for å overvåke og bekjempe miljøkriminalitet i urfolksterritoriene, å fjerne ikke-urfolk fra urfolksområder og å sikre permanent eiendomsrett til urfolksterritorier. Eletrobras mener at Norte Energia ikke kan holdes ansvarlig for oppgaver myndighetene har ansvaret for, selv om disse er omfattet av miljøplanen til prosjektet.

Eletrobras understreker at det opererer i nøye overensstemmelse med loven og har forpliktet seg til å forbedre sin praksis basert på sine egne etiske retningslinjer, bedriftspolicy og øvrige avtaler selskapet har undertegnet, herunder *Global Compact*. Selskapets *Social Responsibility Policy* fra mai 2016 viser til *Global Compact* og *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*.⁸⁰ Selskapets etiske retningslinjer fra 2018 berører også menneskerettigheter,⁸¹ mens miljøretningslinjene fra 2016 blant annet behandler relokalisering og dialog med berørte.⁸² Ifølge årsmeldingen for 2017 er selskapets miljøkomité i ferd med å utarbeide særskilte retningslinjer for forholdet til urfolk, men disse var ennå ikke publisert i mai 2019. Selskapets policyer skal implementeres i datterselskaper og fellesforetak der Eletrobras deltar. I videomøtet opplyste Eletrobras at det gir opplæring i menneskerettigheter, og at det vil gjøre vurderinger av risiko for menneskerettighetsbrudd, men at dette arbeidet er i startfasen.

Eletrobras viser også til at årsrapporten fra 2017 inneholder data og informasjon om sosiale og miljømessige forhold. Der skriver selskapet at det søker å legge til rette for dialog med tradisjonelle samfunn der det har virksomhet, og at: «*As a rule of conduct, Eletrobras companies comply with legal requirements to repair damages caused to the indigenous communities from the implementation of electric power generation and transmission line*

---

⁸⁰ Eletrobras' retningslinjer for sosialt ansvar av 2/5-2016, http://eletrobras.com/pt/GestaoeGorvernancaCorporativa/Estatutos_politicas_manuais/Pol%C3%ADtica-de-Responsabilidade-Social-das-Empresas-Eletrobras.pdf.

⁸¹ Eletrobras' etiske retningslinjer godkjent av styret 30/11-2018, http://eletrobras.com/pt/Documents/C%C3%B3digo_de_Conduta_%C3%89tica_e_Integridade_2018.pdf.

⁸² Eletrobras miljøpolicy av 4/1-2016, http://eletrobras.com/pt/GestaoeGorvernancaCorporativa/Estatutos_politicas_manuais/Politica-Ambiental.pdf.

projects, in addition to support cultural development projects at those communities.”⁸³

Selskapet gir eksempler på samarbeidsprosjekter med urfolk, men nevner ikke negative effekter selskaper i Eletrobras-konsernet har på urfolk liv og livsbetingelser. Selskapet rapporterer at det i 2017 ikke var noen “*incidents of violations involving rights of indigenous and traditional peoples in the Eletrobras companies’ ombudsmen.*”⁸⁴

Eletrobras gjentar at alle lover og retningslinjer er fulgt ved Belo-Monte utbyggingen og skriver: «Det bør også tas med i betraktningen at siden prosjektet fikk foreløpig tillatelse, har Norte Energia ikke unndratt seg noen forpliktelser når det gjelder gjennomføring av avbøtende tiltak og tiltak for å bevare og beskytte urfolk og ikke-urfolk. Dette har vært et hovedanliggende på alle felter (utdanning, helse, infrastruktur, sosial oppfølging og miljøovervåkning) i området helt fra 2011 og frem til i dag. Belo Monte-kraftverket er derfor blitt godkjent som forventet og har gyldig driftstillatelse.» Selskapet opplyser at prosjektets urfolksplan gjennomgås og revideres hvert femte år. I 2019 vil det derfor evaluere og oppdatere oversikten over virkninger, tiltak og resultater. Det vil også bli utarbeidet en konsultasjonsplan for urfolk i evalueringen.

Når det gjelder dialogen med urfolkssamfunn, viser Eletrobras til ulike dialogprosesser som skal ha sikret urfolk informasjon og deltakelse. Selskapet fremholder dessuten at Norte Energia har endret måten å operere på i forholdet til urfolk. Selskapet skriver: «For å legge til rette for drøftelse av temaer og sørge for bredere representasjon av ledere og folkegrupper, er det blitt opprettet underutvalg i landsbyene i hvert urfolksterritorium. Formålet med disse er å drøfte saker som gjelder spesifikt for det enkelte urfolksterritorium, samt bidra til diskusjonene under Urfolksutvalgets møter. Norte Energias nåværende ledelse har lagt svært stor vekt på deltakelse i disse utvalgene og har investert på en kompetent måte i forholdet til urfolkene i området berørt av utbyggingen.»

Om tvangsflyttingen av elvefolk sier Eletrobras at rapportene som kritiserer Norte Energias prosess, ikke gir et riktig bilde av hvordan selskapet har opptrådt. Eletrobras viser til at det har vært en systematisk prosess for å kartlegge berørte, taksere eiendommer, vurdere muligheter og forhandle med målgruppen. Videre sier selskapet at det er opprettet to spesifikke prosjekter innenfor rammen av miljøplanen for å bedre situasjonen for de tvangsflyttede elvefolkene. Eletrobras beskriver også en dialogprosess med denne gruppen med sikte på å revidere behandlingen de hadde fått, i lys av de negative rapportene fra 2015.

Eletrobras’ innflytelse over Norte Energia går gjennom deltakelsen i styret. I videomøtet fremgikk det at Norte Energia fikk ny ledelse i 2017, og at det også var ansatt en antropolog som hadde ansvaret for dialog med urfolksgrupper. Den nye ledelsen var blitt anmodet om å styrke arbeidet med sosiale sider ved prosjektet, men endringen i ledelsen skyldtes ikke kritikken om brudd på menneskerettighetene.

Verken i brev eller i videomøtet med rådet har Eletrobras opplyst om det har gjort egne undersøkelser for å verifisere om det har forekommet brudd på menneskerettighetene i forbindelse med Belo Monte-utbyggingen.

5 Etikkrådets vurdering

Etikkrådet har vurdert om Eletrobras bør utelukkes fra SPU på grunnlag av en uakseptabel risiko for brudd på de etiske retningslinjenes § 3 a) om medvirkning til grove eller

---

⁸³ Eletrobras årsmelding fra 2017, s 119, <https://eletrobras.com/en/SobreaEletrobras/Annual-Report-2017.pdf>.

⁸⁴ Eletrobras årsmelding fra 2017, s 122.

systematiske brudd på menneskerettighetene. De etiske retningslinjene er fremoverskuende, og normbruddene må enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. I henhold til tidligere praksis legger Etikkrådet til grunn at selskapets tidligere atferd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre. Vurderingen er hovedsakelig gjort på grunnlag av informasjon om Belo Monte-prosjektet og selskapets håndtering av dette, men rådet har også lagt vekt på andre vannkraftutbygginger selskapet har deltatt i. Videre taler selskapets forretningsmodell for at selskapet vil bli eksponert for lignende problemstillinger også i fremtiden.

Elektrobras er hovedaksjonær i Norte Energia som eier Belo Monte-kraftverket, og var også sentral i planleggingen av utbyggingen før prosjektet ble tildelt Norte Energia. Etikkrådet legger derfor til grunn at Elektrobras har et direkte ansvar for alle faser av Belo Monte-utbyggingen.

Etikkrådet legger vekt på at menneskerettighetsbrudd i forbindelse med Belo Monte-utbyggingen er dokumentert gjennom mange rapporter fra brasilianske myndigheter og internasjonale organisasjoner. Ifølge Funai og flere FN-organer har prosjektet ført til oppløsning av urfolks samfunnsstrukturer og ødeleggelse av deres livsgrunnlag. Det er også godt dokumentert at prosjektet har ført til inntrengning av bosettere i urfolks territorier, noe som har økt presset på naturressursene i form av ulovlig jakt, fiske, gruvedrift, hogst og kvegdrift.

Etikkrådet har merket seg at Elektrobras mener at miljøplanen som ble laget i forbindelse med konsekvensutredningen, sikrer at urfolks rettigheter blir respektert. Rådet legger derfor stor vekt på at miljøplanen ikke har blitt fulgt, slik som Funais gjennomganger av tiltakene viser. Det synes særlig alvorlig at beskyttelsestiltakene som skulle gjennomføres før byggearbeidene startet, ble sterkt forsinket eller ikke gjennomført. Etikkrådet mener at selskapet gjennom dette har medvirket til brudd på urfolks rett til land og ressurser.

Etikkrådet mener at det ikke er dokumentert at urfolk har gitt sitt samtykke til Belo Monte-utbyggingen. Når prosjektet likevel gjennomføres, blir det særlig viktig at urfolkene blir hørt i alle deler av prosjektet, og at tiltak gjennomføres på en måte som sikrer deres rett til å fatte beslutninger i spørsmål som angår dem. Norte Energias konsultasjon med urfolk har vært gjenstand for sterk kritikk blant annet fra Funai og Brasils menneskerettighetsråd. Uavhengig av kvaliteten på konsultasjonsprosessen mener Etikkrådet at konsultasjoner har liten verdi om ikke tiltakene som blir avtalt, gjennomføres. Rådet mener således at Norte Energia ikke har respektert urfolks rett til selvbestemmelse og konsultasjoner, både gjennom utilstrekkelige konsultasjonsprosesser og ved mangelfull gjennomføring av miljøplanen.

Også elvefolk, som levde på øyer og elvebredden, er blitt utsatt for menneskerettighetsbrudd gjennom Belo Monte-prosjektet. Mange er blitt tvangsflyttet uten å ha vært konsultert og uten mulighet til å opprettholde sine livsbetingelser. Tvangsflytting ble også gjennomført før nødvendig infrastruktur var på plass, som for eksempel et fungerende kloakksystem, offentlig transport og skoler. Etersom Elektrobras har hatt en sentral rolle både i planleggingen av prosjektet og i konsekvensvurderingen, legger Etikkrådet ikke vekt på selskapets anførsler om at elvefolkene særtrekk og beskyttelsesbehov ikke var tilstrekkelig behandlet i prosjektets konsekvensvurdering.

Det er ellers dokumentert, blant annet i en rapport fra Brasils menneskerettighetsråd, at Norte Energia eller dets representanter fikk elvefolks aksept under trusler eller på grunnlag av mangelfull informasjon. Kompensasjonen som opprinnelig ble gitt, var heller ikke tilstrekkelig til at de kunne opprettholde eller forbedre sin situasjon eller levestandard, slik FNs retningslinjer for relokalisering krever. Etikkrådet mener derfor at tvangsflyttingen, i

hvert fall slik den ble gjennomført frem til myndighetene grep inn i midten av 2015, representerte et grovt brudd på retten til bolig.

Retten til helse og en tilfredsstillende levestandard, herunder retten til vann, sanitære forhold og bolig ble også krenket for personer som bodde i fattige nabolag i Altamira, og som i første omgang ikke ble regnet som berørt av utbyggingen. Disse nabolagene ble ikke inkludert da det nye vann- og kloakkanlegget ble bygget, og de ble heller ikke tilbudt relokalisering, men var likevel sterkt berørt av utbyggingen gjennom en akutt mangel på rent vann.

Elektrobras fremholder at Norte Energia har respektert alle lover og konsesjonsbetingelser, og at dette er godtgjort blant annet ved at selskapet har fått driftstillatelse. Etikkrådet mener at Elektrobras her gir et fortegnert bilde av situasjonen, og legger vekt på at Norte Energia er blitt domfelt en rekke ganger og dessuten er blitt ilagt et tredvetalls bøter for brudd på konsesjonsbetingelsene. At verken Elektrobras eller Norte Energia har rapportert om problemer i gjennomføringen av miljøtiltakene, bidrar også til å svekke tilliten til informasjon fra selskapene.

Selv om Norte Energia etter hvert har gjennomført flere av tiltakene det er pålagt i konsesjonen for Belo Monte-utbyggingen, tror Etikkrådet likevel ikke at tiltakene som er gjennomført, er tilstrekkelige. Livsvilkårene i enkelte av urfolksområdene, særlig de som er rammet av den reduserte vannføringen i elven, er fremdeles svært dårlige, og konflikten rundt tvangsflyttingen og erstatning til berørte er heller ikke løst.

Elektrobras har retningslinjer for sosialt ansvar som er basert på FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, men redegjør i liten grad for aktiviteter selskapet har gjennomført for å sikre at retningslinjene etterlevs i praksis. Selskapet mener at menneskerettighetene ivaretas så lenge utbyggingsselskapene har gyldige tillatelser, selv der det finnes dokumentasjon på at dette ikke er tilfellet. Selskapet opplyser ikke å ha gransket påstandene om menneskerettighetsbrudd i forbindelse med Belo Monte-prosjektet, eller om avbøtende tiltak har kompensert for de dramatiske konsekvensene for dem som er berørt. Etter Etikkrådets oppfatning tilsier dette at Elektrobras hittil ikke har implementert sine egne retningslinjer.

Etikkrådet legger også vekt på at Elektrobras har deltatt i andre vannkraftprosjekter som har høstet kritikk for brudd på menneskerettighetene. Belo Monte-prosjektet er dermed ikke et enkeltstående tilfelle, men tegner sammen med andre vannkraftutbygginger et bilde av at Elektrobras generelt ikke prioriterer å sikre at menneskerettighetene blir respektert. Selskapets betydelige andel av Brasils kraftproduksjon samt siktemål om å delta i nye kraftutbygginger leder Etikkrådet til å konkludere at risikoen for at Elektrobras vil medvirke til grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd er uakseptabel.

6 Tilrådning

Etikkrådet tilrår at Elektrobras utelukkes fra SPU grunnet en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd.

***

Johan H. Andresen
Leder

(sign.)

Hans Chr. Bugge

(sign.)

Cecilie Hellestveit

(sign.)

Trude Myklebust

(sign.)

Brit K. S. Rugland

(sign.)